

İslâm'ın siyasî yönü, Kur'an'ın politik içeriği, İslâm ekonomisi, İslâm ve demokrasi gibi kendi uzmanlık sahası dışına çıkarak zaman zaman yanıtıcı olarak yorumlanabilecek tahliller yapsa da, Bosna konusunda Batı'nın savaşa müdahale etmemede haklı olduğunu savunsa da Karlsson'un *İslâm ve Avrupa* adlı kitabı özellikle Avrupa'nın İslâm'a bakışı açısından önemli bir kitap.

Eser, yalın ve anlaşılır bir Türkçe kullanılarak tercüme edildiği için mütercimi kutlamak gerekiyor. Yalnız birtakım hatalar da yok değil. Meselâ dinî literatürde “hadis” anlamına gelen “tradition” kelimesi (s. 18) “gelenek” şeklinde tercüme edilmiştir. Günümüz Türkçe'sinde kullanılan bazı Osmanlıca ve Arapça sözcüklerin İngilizce imlâ ile tercüme edilmesi ise (meselâ vakıf yerine wagf [s. 97]; Umman yerine Oman [s. 88] gibi) bu sözcüklerin tam anlaşılmadan tercüme edildiğini göstermektedir.

Ali Köse

La doctrine d'al-Ash'arî

Daniel Gimaret

Les Éditions du Cerf (Patrimoines-Islam), Paris 1990, 661 sayfa.

Fransa'nın yaşayan İslâm araştırmacılarından Daniel Gimaret daha çok kelâm sahasındaki çalışmalarıyla bilinmektedir. Gimaret'yi birçok makalesi dışında şu eserleriyle de tanıyoruz: *Théories de l'acte humain en théologie musulmane* (J. Vrin, Paris 1980), *Les noms divins en Islam* (Cerf, Paris 1988) ve Şehristânî'ye ait *el-Milel ve'n-Nihal* çevirisi (*Livre des religions et des sectes*, Guy Mannot ile birlikte, Peeters, Paris 1986). Gimaret ayrıca İbn Fûrek'e ait *Mücerredü Makâlâtî'l-Eş'arî*'sini (Dar el-Machreq, Beyrut 1987) tahkik etmiştir.

Bilindiği gibi Eş'arî, Mu'tezile'den ayrılıp Ehl-i sünnet yoluna geçtikten sonra giderek hadis ehlinde farklı bir yola girmiş ve tedricî olarak yeni bir kelâm metodunu yerleştirmeye çalışmıştır. Kendi adını taşıyan kelâm ekolünün temellerini atarken Eş'arî, sıfatlar, halku'l-Kur'ân, rü'yetullah, kebîre ve aslah gibi konularda Mu'tezile'yi reddetmesine rağmen, onların tabiat anlayışı, aklî istidlâl ve te'vil metodunu Ehl-i sünnete aktarmıştır. Kelâm metodunu kararlı bir şekilde savunduğu ve hatalı olarak *İstihşânü'l-havd fi ilmi'l-kelem* diye bilinen *el-Has ale'l-bahs* adlı risâlesinde Selefiyye'nin kendi prensipleri ile çelişkiye düştüğünü, zira “Kur'an mahluktur” sözü gibi “Kur'an mahluk değildir” sözünün de Hz. Peygamber tarafından dile getirilmediğini, dolayısıyla bu konuyu tartışanları tekfir etmenin de aynı mantıkla bidat olacağını savunur. O yüzden bazılarının bir kısım şeyleri konuşmayı mübah görüp, bilmedikleri konuları tartışmayı Hz. Peygamber zamanında vuku bulmadığı gerekçesiyle engellemelerinin keyfî bir tavır olduğunu ifade eder.

Bu yönüyle Mu'tezile ile Selefiyye arasında bir yerde duran Eş'arî, Ehl-i sünnet kelâmının diğer imamı Mâtürîdî ile farklı coğrafyalarda yetişmelerine rağmen,

temel konularda hemen hemen aynı görüşleri paylaşmıştır. Ancak sünnî kelâm tarihinde Eş'arî'nin takipçilerinin eserleriyle bu mezhebin gelişmesinde büyük gayret sarfettikleri ve mezhep görüşünün oluşmasına düşünceleriyle katkıda buldukları bir gerçektir. Bâkîllânî, Bağdâdî, Cüveynî, Gazzâlî, Râzî, İcî ve diğerleri gibi her biri başlıbaşına bir ekol sayılan mensupları Eş'arîliğin kökleşmesi ve tanınması yönünde büyük tesir icrâ etmişlerdir. O yüzden Ehl-i sünnet kelâm literatürüne Eş'arî ismi ve Eş'arîlerin eserleri hakim olmuş, Mâtürîdîlik gölgede kalmıştır.

Gimaret'nin altı yüz sayfalık hacimli çalışmasının özelliği Eş'arî'nin kelâmî görüşlerini, bütün konularıyla ve teferruatlı bir şekilde incelemesi ve sistemini derli toplu olarak ortaya koymasındır. Daha çok tasvirî bir üslupla yazılan eserin çeşitli tahlillere hazırlık mahiyetinde bir derleme sayılması yanlış olmaz. Bununla birlikte açık ve sade bir dille yazılmış olması, Mu'tezile ve diğer mezheplerle mukayeseleri ihtiva etmesi, sistemli ve plânlı bir tasnife sahip bulunması, söz konusu çalışmadan yararlanmayı kolaylaştıran faktörlerdir. Önemli meselelerde bazı alıntuların transkripsiyon uygulanarak orijinal olarak verilmesi ve birçok cümlenin de aynen tercüme edilerek nakledilmesi, müellifin titizliğini ve metinlere sadık kalma gayretini göstermektedir.

Kaynak olarak Eş'arî'nin üç temel eseri (*Luma*, *İbâne* ve *Secr*) ile diğer iki risâlesini (bk. s. 15) ve kendi neşrettiği İbn Fûrek'in, Eş'arî'nin görüşlerini toplayan *Mücerredü Makâlâtî'l-Eş'arî'sini* (s. 16, İbn Fûrek'in eserinin bu özelliği için bk. *Mücerred*, s. 202) esas alan Gimaret, kitabını bir giriş (s. 9-23) ve dört bölüm halinde telif etmiştir. Girişte, Eş'arî'nin eserlerinin otantikliğini ele alan ve özellikle *el-İbâne*'deki Hanbelî görünümün sebepleri üzerinde duran müellif, sonuçta bu eserlerin ona aidiyetini kabul etmekte ve en çok tartışılan *el-İbâne*'nin bile Eş'arî'nin genel sistemi ile tezat teşkil etmediği hükmüne varmaktadır. Bilindiği gibi Eş'arî, Mu'tezile'den ayrıldıktan sonra ashâbû'l-hadîs'in çizgisini olduğu gibi benimsemek yerine *el-İbâne*'den başlayarak kelâm metodunu selefin itikâdî görüşlerine uygulamak istemiştir. Nitekim İbn Asâkir, Kâdî Ebû'l-Meâlî b. Abdülmelik'ten Eş'arî'nin Mu'tezile ile Haşviyye arasında orta bir yolu seçtiğini naklettikten sonra *el-İbâne*'nin baş tarafını aynen aktarır ve buradaki insafî tutuma rağmen bir kısım Hanbelîler'in tepkilerinden yakınır (*Tebyînü kezîbî'l-müfterî*, s. 149-163). Kaldı ki *el-İbâne*'de doğrudan kelâm ilmini itham eden bir ifadeye rastlanmamaktadır. Ayrıca Mu'tezile'den ayrıldıktan hemen sonra yazdığı *Risâle ilâ ehli's-secr*'de âlemin hudûsu, Allah'ın varlığı, âhiret ve nübüvvetin ispatına yer verip istidlâller yapması, Eş'arî'nin mezhep değiştirdikten sonra da kelâmcılığı bırakmadığını gösterir.

Kitabın birinci bölümünde cevher, araz, ilim, duyu ve delil konuları "Tabiat" başlığı altında (s. 43-208), ikinci bölümde isbât-ı vâcib, sıfatlar ve esmâ-i hüsnâ "Allah" başlığı altında (s. 211-365), üçüncü bölümde, e'fâl-i ibâd, kader, hikmet-i ilâhî, nübüvvet, imân, kebîre ve âhiret meseleleri "Allah-İnsan İlişkisi" başlığı altında (s. 369-514), dördüncü bölümde de usûl-i fıkıh ve imâmet konuları "Hukuk ve Siyaset" başlığı altında (s. 517-566) incelenmiştir.

Gimaret'nin yukarıdaki her bir başlık altında hem Eş'arî'nin kendi eserlerinden hem de ondan nakiller yapan kelâmcılardan önemli bilgileri bir araya getirmek suretiyle Eş'arî'nin görüşlerini öğrenme konusunda büyük kolaylık sağladığı âşikardır. Ancak müellif, Eş'arî'nin itikâdî ve fikrî konularda geçmişte sahip olduğu Mu'tezilî yaklaşım ile sonradan benimsediği Ehl-i sünnet görüşleri arasında kurduğu bağlantılara zaman zaman işaret edip (meselâ bk. s. 190), Ehl-i sünnet dışındaki diğer mezheplere yaklaştığı noktaları göstermekle beraber (bk. s. 474), naklettiği bilgilere oranla bunları bölümler içinde yeterli değerlendirmelere gitmemiş, çalışmanın sonuna genel bir sonuç kısmı da koymamıştır. Bununla beraber özellikle sıfatlar, Allah'ın fiillerinin hikmeti, şerrin yaratılması ve aslah konularında Eş'arî'nin Mu'tezile'den farkını açık bir şekilde verdiği görülmektedir.

Kitapta birinci el kaynaklar ve konuyla doğrudan ilgisi olup birden fazla müracaat edilen araştırmalar bibliyografyaya kaydedilmiş (s. 567-571), ayrıca açıklamalı bir karma indeks kitabın sonuna konulmuştur (s. 573-596). Müellifin metin içinde ya da dipnotlarda gösterdiği referansları, kitapların ilk harfleri ile verme alışkanlığı tasarruf sağlıyorsa da, her seferinde kısaltmalar bölümüne müracaatı gerektirdiği için pratik değildir.

Eş'arî ve onun kelâmcılığı üzerine yapılan bu çalışma bir boşluğu doldurmakla birlikte yeterli değildir. Özellikle kelâmî terminolojinin Eş'arî'ye kadar gelişimi, Eş'arî'nin döneminin felsefe kültüründen etkilenme durumu, onun İbn Küllâb gibi kendinden önceki sünnî kelâmcılara nisbetle orijinalitesi ve sonraki Eş'arîyye'den farkı, bu konuyla ilgili öncelikle araştırılması gereken hususlardır.

M. Sait Özervarlı

Konularına Göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)

Ömer Özsoy - İlhami Güler

Fecr Yayınevi, Ankara 1996, XXIV+884 sayfa.

Semavî dinlerde kutsal metinlerin merkezî rolü hiçbir şekilde göz ardı edilmez. Peygamberlerin tebliğlerinin aslını teşkil eden söz konusu metinler, yine onlar örnek alınarak insanlara aktarılır, öğretilir, açıklanır ve bir hayat tarzı olarak yaşanır.

Yüce Yaratıcı'nın insanlığa iradesini vahyetmesi sürecinde bu İlahî çizgiden köklü sapmaların da kutsal metinlerin orijinalitelerini kaybetmelerine bağlı olduğu hususu ortadadır. Bu açıdan bakıldığında İslâm'ın, kutsal metni olan Kur'ân-ı Kerim'in bugüne kadar aslından hiçbir şey kaybetmemesiyle, diğer semavî dinler arasındaki imtiyazlı yeri belirginleşmektedir.

Kur'ân-ı Kerim, yirmi iki yılı aşkın bir süre zarfında Hz. Muhammed'e vahy olunmuştur. İlk defa 633 yılında, Hz. Ebû Bekir'in hilâfeti döneminde, Zeyd b. Sâbir'in başkanlığındaki bir komisyon tarafından mushaf haline getirilmiştir. III.